

**วิวัฒนาการการพัฒนามาตรฐานฮาลาล
และกระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลของประเทศไทย**
**The Evolution of Halal Standard Development and the Halal Certification
Process in Thailand**

คีตภัทร ณ พัทลุง และ มาฆฤกษ์ ชูช่วย
Keetapat Na Phattalung and Makharerik Chouchuay
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต ศูนย์การศึกษาดูจรัญ
Suan Dusit University, Trang Center
Corresponding Author's Email: keetapat0899@gmail.com
Makharerik.cho27@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของการพัฒนามาตรฐานฮาลาลและกระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลของประเทศไทย ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นจนถึงบริบทปัจจุบัน โดยมุ่งวิเคราะห์บทบาทขององค์กรศาสนา หน่วยงานภาครัฐ และสถาบันวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ฮาลาลที่มีส่วนสำคัญต่อการกำหนดมาตรฐานและการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผลิตภัณฑ์ฮาลาลไทย การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสารและการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ภายใต้กรอบแนวคิดด้านการบริหารจัดการเชิงสถาบันและการพัฒนามาตรฐาน ผลการศึกษาพบว่า ระบบฮาลาลของประเทศไทยมีลักษณะเด่นคือการบูรณาการหลักศาสนาอิสลามเข้ากับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ภายใต้หลักการ “ศาสนารับรอง วิทยาศาสตร์รองรับ” ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภคและยกระดับการยอมรับในระดับสากล บทความนี้สะท้อนคุณค่าทางวิชาการและเชิงนโยบายของระบบมาตรฐานฮาลาลไทยในฐานะกลไกสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: มาตรฐานฮาลาล; การรับรองฮาลาล; อุตสาหกรรมฮาลาล; การบริหารจัดการ

Abstract

This academic article aims to examine the evolution of Halal standard development and the Halal certification process in Thailand from its early stage to the present context. The study focuses on analyzing the roles of Islamic organizations, government agencies, and academic institutions in Halal science that contribute to the establishment of Halal standards and the credibility of Thai Halal products. Documentary research and content analysis were employed within the framework of institutional governance and standard development. The findings indicate that Thailand's Halal system is characterized by the integration of Islamic principles and scientific knowledge under the concept of “religious compliance certifies and science supports,” which enhances consumer trust and international recognition. The article highlights the academic and policy significance of Thailand's Halal standard system as a strategic mechanism for sustainable economic and social development.

Keywords: Halal standards; Halal certification; Halal industry; Institutional governance

บทนำ

อุตสาหกรรมฮาลาลนับเป็นหนึ่งในภาคเศรษฐกิจที่มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจโลกในปัจจุบัน โดยเฉพาะในบริบทของการขยายตัวของประชากรมุสลิมและความต้องการสินค้าและบริการที่สอดคล้องกับหลักศาสนาอิสลามอย่างต่อเนื่อง มาตรฐานฮาลาลจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นกรอบกำกับด้านศาสนา หากแต่ได้พัฒนาไปสู่การเป็นเครื่องมือเชิงสถาบันที่เชื่อมโยงมิติทางศาสนา เศรษฐกิจ สังคม และการค้าระหว่างประเทศเข้าด้วยกันอย่างซับซ้อน ประเทศต่าง ๆ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบมาตรฐานฮาลาลในฐานะกลไกสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภคและเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก

สำหรับประเทศไทย ระบบมาตรฐานฮาลาลมีพัฒนาการที่สอดคล้องกับบริบทสังคมพหุวัฒนธรรมและโครงสร้างการกำกับดูแลเฉพาะของประเทศ โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างองค์กรศาสนาอิสลาม ภาครัฐ และภาคธุรกิจเป็นสำคัญ การรับรองฮาลาลของไทยเริ่มต้นจากกระบวนการกำกับดูแลโดยผู้นำศาสนาในระดับชุมชน ก่อนจะพัฒนาไปสู่ระบบเชิงสถาบันที่มีกรอบกฎหมายและกลไกการบริหารจัดการที่ชัดเจนมากขึ้น การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวสะท้อนความพยายามในการรักษาความถูกต้องตามหลักศาสนา ควบคู่ไปกับการตอบสนองต่อความต้องการของระบบเศรษฐกิจและการค้าสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม ภายใต้การขยายตัวของอุตสาหกรรมฮาลาลและการแข่งขันในตลาดโลก ระบบมาตรฐานฮาลาลของประเทศไทยยังเผชิญความท้าทายหลายประการ ทั้งในด้านประสิทธิภาพของกระบวนการรับรอง การบูรณาการองค์ความรู้ทางศาสนาและวิทยาศาสตร์ ความพร้อมของบุคลากร ในการเชื่อมโยงมาตรฐานฮาลาลเข้ากับมาตรฐานคุณภาพสากล ประเด็นเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนามาตรฐานฮาลาลไม่ใช่เพียงเรื่องเชิงเทคนิคหรือศาสนาเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายกลุ่ม

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการ หลักการ แนวคิด และกลไกเชิงสถาบันของมาตรฐานฮาลาลในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการอธิบายมาตรฐานฮาลาลในฐานะระบบการกำกับดูแลและสถาบันทางสังคมที่มีพลวัต บทความจะช่วยให้ทำความเข้าใจบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการกำหนดและขับเคลื่อนมาตรฐานฮาลาล ตลอดจนเชิงสังคมศาสตร์และเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอุตสาหกรรมฮาลาลของไทยในระยะยาว

เนื้อเรื่อง

1. บริบทความเป็นมาและประเด็นปัญหาของการพัฒนามาตรฐานฮาลาลไทย

1.1 ระยะเริ่มต้นของการรับรองฮาลาลในประเทศไทย

การรับรองฮาลาลในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นจากการกำกับดูแลของผู้นำศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะบทบาทของจุฬาราชมนตรีและคณะกรรมการอิสลามในระดับท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่พิจารณาความถูกต้องของอาหารและผลิตภัณฑ์ตามหลักศาสนาอิสลามเป็นสำคัญ ในระยะแรก กระบวนการรับรองยังคงเป็นลักษณะไม่เป็นทางการ อาศัยความรู้ทางศาสนาและความเชื่อถือของชุมชนเป็นหลัก โดยยังไม่มีเครื่องมือหรือระบบมาตรฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน ส่งผลให้การรับรองฮาลาลในช่วงเวลาดังกล่าวมีความแตกต่างกันตามบริบทพื้นที่และการตีความของผู้นำศาสนาแต่ละแห่ง (Priyakorn, 2017)

ต่อมา เมื่ออุตสาหกรรมอาหารและการค้าระหว่างประเทศขยายตัวมากขึ้น ความต้องการระบบการรับรองที่มีความเป็นมาตรฐานและสามารถตรวจสอบได้จึงเพิ่มสูงขึ้น การจัดตั้งองค์กรกลางเพื่อกำหนดเครื่องหมายรับรองฮาลาลอย่างเป็นทางการจึงเกิดขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของระบบ ลดความคลาดเคลื่อนในการตีความ และเพิ่มความน่าเชื่อถือให้กับผลิตภัณฑ์ฮาลาลของประเทศไทย ทั้งในตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศ การพัฒนาในระยะนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญจากการรับรองเชิงศาสนาไปสู่การรับรองเชิงสถาบันที่มีโครงสร้างชัดเจนมากขึ้น

1.2 การพัฒนาเชิงสถาบันและนโยบายด้านฮาลาล

การพัฒนามาตรฐานฮาลาลของประเทศไทยได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมมากขึ้นภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติการบริหารองค์การศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ซึ่งส่งผลให้การบริหารกิจการศาสนาอิสลาม รวมถึงการรับรองฮาลาล มีกรอบทางกฎหมายรองรับอย่างชัดเจน บทบาทของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยและคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดได้รับการยกระดับให้เป็นกลไกหลักในการกำกับดูแลกระบวนการรับรองฮาลาลในทุกระดับ ส่งผลให้โครงสร้างการบริหารจัดการมีความเป็นระบบและมีเอกภาพมากขึ้น (Chapakiya et al., 2020)

อย่างไรก็ตาม แม้โครงสร้างเชิงสถาบันจะมีความชัดเจน แต่การดำเนินงานในทางปฏิบัติยังเผชิญข้อจำกัดหลายประการ เช่น ความล่าช้าในขั้นตอนการตรวจสอบ การขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ทั้งด้านศาสนาและวิทยาศาสตร์ และความไม่เท่าเทียมของทรัพยากรระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท ปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้ผู้ประกอบการบางกลุ่ม โดยเฉพาะวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เข้าถึงระบบการรับรองฮาลาลได้ยาก และอาจกลายเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมฮาลาลในระดับฐานราก

1.3 ความสำคัญและข้อจำกัดของระบบมาตรฐานฮาลาลไทย

ระบบมาตรฐานฮาลาลของประเทศไทยมีความสำคัญในฐานะเครื่องมือสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภคทั้งมุสลิมและไม่มุสลิม มาตรฐานฮาลาลไม่ได้สะท้อนเพียงความถูกต้องตามหลักศาสนาเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับประเด็นด้านความปลอดภัยอาหาร สุขอนามัย และจริยธรรมในการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มการบริโภคของโลกในปัจจุบัน (Dangkhaw & Langprasert, 2023)

อย่างไรก็ดี ระบบฮาลาลไทยยังมีข้อจำกัดในด้านการสื่อสารเชิงนโยบาย การประชาสัมพันธ์ และการเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ความไม่สอดคล้องของข้อมูลและขั้นตอนในบางกรณีอาจส่งผลต่อความเข้าใจของผู้ประกอบการและผู้บริโภค นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีและตลาดโลกยังเป็นแรงกดดันให้ต้องปรับตัวอย่างต่อเนื่อง เพื่อรักษาความสามารถในการแข่งขันในระยะยาว

2. หลักการ แนวคิด และองค์ความรู้เพื่อการส่งเสริมและพัฒนา

2.1 การบูรณาการหลักศาสนาอิสลามและวิทยาศาสตร์

หลักการ “ศาสนารับรอง วิทยาศาสตร์รองรับ” ถือเป็นรากฐานสำคัญของระบบฮาลาลไทย โดยสะท้อนแนวคิดการผสมผสานองค์ความรู้ทางศาสนาเข้ากับการพิสูจน์เชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและความโปร่งใสในกระบวนการรับรองฮาลาล การนำวิทยาศาสตร์มาสนับสนุนกระบวนการตรวจสอบ เช่น การวิเคราะห์สารปนเปื้อนและการตรวจสอบย้อนกลับ ช่วยลดข้อกังขาและความคลุมเครือที่อาจเกิดจากการตีความทางศาสนาเพียงอย่างเดียว

การบูรณาการดังกล่าวยังสะท้อนพัฒนาการเชิงสังคมศาสตร์ของระบบฮาลาลไทย ที่มุ่งสร้างสมดุลระหว่างความศรัทธาทางศาสนาและความต้องการของระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบฮาลาลของประเทศไทยได้รับการยอมรับในเวทีนานาชาติ

2.2 แนวคิดการบริหารมาตรฐานฮาลาลอย่างยั่งยืน

การบริหารมาตรฐานฮาลาลในบริบทปัจจุบันจำเป็นต้องก้าวข้ามการรับรองเชิงเอกสารไปสู่การบริหารจัดการเชิงระบบ แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงถูกนำมาใช้เป็นกรอบสำคัญ โดยมุ่งเน้นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดการข้อมูล การตรวจสอบย้อนกลับตลอดห่วงโซ่อุปทาน และการเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการรับรองเพื่อลดต้นทุนและระยะเวลาในการดำเนินงาน (Rugmai et al., 2019)

นอกจากนี้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของการบริหารมาตรฐานฮาลาลอย่างยั่งยืน บุคลากรที่เกี่ยวข้องควรมีความรู้แบบสหวิทยาการ ทั้งด้านศาสนา วิทยาศาสตร์ และการบริหารจัดการ เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความซับซ้อนของอุตสาหกรรมฮาลาลในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3 องค์ความรู้ใหม่เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมฮาลาลไทย

การต่อยอดองค์ความรู้ด้านฮาลาลในอนาคตควรเชื่อมโยงกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ นวัตกรรม และการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อยกระดับฮาลาลจากการเป็นเพียงมาตรฐานทางศาสนาไปสู่การเป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การสร้างองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะดังกล่าวจะช่วยเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของผู้ประกอบการไทย และเพิ่มบทบาทของประเทศไทยในห่วงโซ่มูลค่าอุตสาหกรรมฮาลาลระดับโลก

2.4 มาตรฐานฮาลาลในฐานะระบบการกำกับดูแล (Governance System)

เมื่อพิจารณาในเชิงสังคมศาสตร์ มาตรฐานฮาลาลสามารถอธิบายได้ในฐานะ “ระบบการกำกับดูแล” (governance system) ที่ผสมผสานอำนาจจากหลายภาคส่วน ได้แก่ อำนาจเชิงศาสนา อำนาจเชิงกฎหมาย และอำนาจเชิงตลาด เข้าด้วยกัน ระบบดังกล่าวทำหน้าที่กำหนดกรอบพฤติกรรมของผู้ประกอบการ ควบคุมคุณภาพของผลิตภัณฑ์ และสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคในวงกว้าง

ในบริบทของประเทศไทย การกำกับดูแลด้านฮาลาลไม่ได้อยู่ภายใต้รัฐโดยตรง แต่เป็นรูปแบบการกำกับดูแลแบบพหุภาคี (multi-stakeholder governance) ที่องค์กรศาสนาอิสลามทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดหลักเกณฑ์เชิงศาสนา ขณะที่ภาครัฐและภาคธุรกิจสนับสนุนในด้านโครงสร้าง การบริหารจัดการ และการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย รูปแบบดังกล่าวสะท้อนลักษณะเฉพาะของมาตรฐานฮาลาลไทย ซึ่งแตกต่างจากมาตรฐานด้านคุณภาพอื่นที่รัฐเป็นผู้กำกับหลัก

2.5 กระบวนการรับรองฮาลาลในฐานะกลไกสร้างความเชื่อมั่น

กระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการแปลงหลักการเชิงนามธรรมของศาสนาให้กลายเป็นข้อปฏิบัติที่ตรวจสอบได้ในทางปฏิบัติ ขั้นตอนการรับรองที่เป็นระบบ ชัดเจน และโปร่งใส จะช่วยลดความไม่แน่นอนของผู้บริโภคและเพิ่มระดับความเชื่อมั่นต่อสินค้าและบริการฮาลาล

ในเชิงแนวคิด กระบวนการรับรองฮาลาลประกอบด้วย การตรวจสอบวัตถุดิบ กระบวนการผลิต การจัดการสถานที่ เครื่องมือ อุปกรณ์ รวมถึงการจัดเก็บและการขนส่ง มีเป้าหมายเพื่อป้องกันการปนเปื้อนของสิ่งต้องห้ามตามหลักศาสนา การทำให้ทุกขั้นตอนสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้ (traceability) จึงเป็นหัวใจสำคัญของระบบรับรองฮาลาลสมัยใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการคุณภาพและความปลอดภัยอาหารในระดับสากล

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ความท้าทายของระบบรับรองฮาลาลไทยยังคงอยู่ที่การทำให้ขั้นตอนเหล่านี้เข้าใจง่ายและเข้าถึงได้สำหรับผู้ประกอบการทุกระดับ โดยเฉพาะผู้ประกอบการรายย่อยและวิสาหกิจชุมชน ซึ่งอาจขาดความรู้และทรัพยากรในการปรับตัวตามข้อกำหนดของมาตรฐาน

2.6 ความสัมพันธ์ระหว่างมาตรฐานฮาลาลกับมาตรฐานคุณภาพสากล

การพัฒนามาตรฐานฮาลาลในยุคปัจจุบันมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับมาตรฐานคุณภาพและความปลอดภัยอาหารสากล เช่น GMP, HACCP และ ISO 22000 การบูรณาการมาตรฐานเหล่านี้เข้ากับข้อกำหนดฮาลาลช่วยยกระดับความน่าเชื่อถือของระบบรับรอง และทำให้ผลิตภัณฑ์ฮาลาลของไทยสามารถแข่งขันในตลาดโลก

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างเชิงปรัชญาระหว่างมาตรฐานฮาลาลและมาตรฐานสากลทั่วไปยังคงเป็นประเด็นสำคัญ มาตรฐานสากลมุ่งเน้นประสิทธิภาพ ความปลอดภัย และการลดความเสี่ยงเป็นหลัก ขณะที่มาตรฐานฮาลาลเพิ่มมิติด้านศีลธรรมและศาสนาเข้ามาเป็นเงื่อนไขพื้นฐาน การผสานสองระบบเข้าด้วยกันจึงต้องอาศัยการตีความเชิงวิชาการและการออกแบบแนวปฏิบัติที่รอบคอบ เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งและความคลุมเครือในทางปฏิบัติ

2.7 การพัฒนามาตรฐานฮาลาลในบริบทการค้าและการแข่งขันระหว่างประเทศ

ในบริบทของการค้าโลก มาตรฐานฮาลาลไม่ได้เป็นเพียงเครื่องหมายรับรองทางศาสนา แต่เป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ที่มีผลต่อการเข้าถึงตลาด ประเทศที่มีระบบมาตรฐานฮาลาลที่ชัดเจนและได้รับการยอมรับในระดับสากล มักมีความได้เปรียบในการส่งออกสินค้าไปยังประเทศมุสลิมและตลาดฮาลาลโลก

สำหรับประเทศไทย ความท้าทายสำคัญคือการทำให้มาตรฐานฮาลาลไทยได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติอย่างกว้างขวาง ซึ่งต้องอาศัยการสร้างการสอดคล้องกับมาตรฐานฮาลาลของประเทศคู่ค้า รวมถึงการพัฒนากรอบความร่วมมือระหว่างประเทศในด้านการรับรองและการตรวจประเมิน ความพยายามดังกล่าวไม่เพียงส่งผลต่อมิติทางเศรษฐกิจ แต่ยังสะท้อนบทบาทของมาตรฐานฮาลาลในฐานะเครื่องมือทางการทูตเชิงวัฒนธรรมและศาสนา

2.8 มาตรฐานฮาลาลกับการพัฒนาองค์ความรู้และบุคลากร

การพัฒนามาตรฐานฮาลาลอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาองค์ความรู้และบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง ผู้ตรวจประเมินและผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการรับรองต้องมีความรู้ทั้งด้านหลักศาสนาอิสลาม วิทยาศาสตร์อาหาร และระบบการจัดการคุณภาพ การขาดบุคลากรที่มีความรู้แบบบูรณาการอาจส่งผลให้การตีความมาตรฐานขาดความสอดคล้องและลดความน่าเชื่อถือของระบบโดยรวม

ดังนั้น การลงทุนด้านการฝึกอบรม การวิจัย และการพัฒนาองค์ความรู้เชิงมาตรฐานจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับระบบฮาลาลของประเทศไทยให้สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบทเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว

2.9 มาตรฐานฮาลาลกับระบบการควบคุมความเสี่ยง (Halal Risk Management)

การพัฒนามาตรฐานฮาลาลในบริบทอุตสาหกรรมสมัยใหม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับแนวคิดการควบคุมความเสี่ยงด้านฮาลาล (Halal Risk Management) ซึ่งหมายถึงการระบุ วิเคราะห์ และควบคุมความเสี่ยงที่อาจทำให้ผลิตภัณฑ์สูญเสียสถานะความเป็นฮาลาลในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต มาตรฐานฮาลาลจึงไม่ได้มุ่งเน้นเพียงการรับรองผลลัพธ์สุดท้าย แต่ให้ความสำคัญกับการออกแบบกระบวนการที่ลดโอกาสการปนเปื้อนหรือการละเมิดหลักศาสนา

ในบริบทของประเทศไทย แนวคิดการจัดการความเสี่ยงด้านฮาลาลเริ่มถูกนำมาใช้ควบคู่กับระบบมาตรฐานคุณภาพสากล โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมอาหารแปรรูปและการส่งออก ซึ่งห่วงโซ่อุปทานมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมาก การบูรณาการแนวคิดดังกล่าวช่วยยกระดับมาตรฐานฮาลาลจากการเป็นเพียงเครื่องหมายรับรอง ไปสู่การเป็นระบบควบคุมคุณภาพเชิงป้องกัน (preventive system) ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2.10 มาตรฐานฮาลาลกับการตรวจสอบย้อนกลับเชิงดิจิทัล

การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการบริหารมาตรฐานฮาลาลอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในด้านการจัดเก็บข้อมูลและการตรวจสอบย้อนกลับ มาตรฐานฮาลาลในปัจจุบันเริ่มให้ความสำคัญกับการใช้ระบบฐานข้อมูล การบันทึกข้อมูลวัตถุดิบ และการติดตามกระบวนการผลิตอย่างเป็นระบบ เพื่อเพิ่มความโปร่งใสและลดข้อโต้แย้งในกระบวนการรับรอง

สำหรับประเทศไทย การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในระบบมาตรฐานฮาลาลยังอยู่ในช่วงพัฒนา แต่ถือเป็นทิศทางสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการกำกับดูแล ลดภาระด้านเอกสาร และสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล มาตรฐานฮาลาลจึงมีแนวโน้มพัฒนาไปสู่รูปแบบที่สามารถตรวจสอบได้แบบเรียลไทม์ และเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น

2.11 มาตรฐานฮาลาลกับต้นทุนการปฏิบัติตามมาตรฐาน

แม้มาตรฐานฮาลาลจะสร้างคุณค่าในเชิงคุณภาพและความเชื่อมั่น แต่ในอีกด้านหนึ่ง การปฏิบัติตามมาตรฐานก็สร้างต้นทุนให้แก่ผู้ประกอบการ โดยเฉพาะต้นทุนด้านการปรับปรุงสถานที่ การแยกกระบวนการผลิต และการจัดทำเอกสาร มีลักษณะเป็นทั้ง “กลไกส่งเสริม” และ “กลไกควบคุม” ในเวลาเดียวกัน

ในเชิงสังคมศาสตร์ ประเด็นต้นทุนดังกล่าวสะท้อนความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้างระหว่างผู้ประกอบการรายใหญ่และรายย่อย หากไม่มีมาตรการสนับสนุนที่เหมาะสม มาตรฐานฮาลาลอาจกลายเป็นอุปสรรคต่อการเข้าสู่ตลาดของผู้ประกอบการขนาดเล็ก ดังนั้น การออกแบบมาตรฐานที่มีความยืดหยุ่นและคำนึงถึงบริบทของผู้ประกอบการแต่ละกลุ่มจึงเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาระบบฮาลาลอย่างยั่งยืน

2.12 มาตรฐานฮาลาลในฐานะทุนทางสังคมและทุนทางสถาบัน

เมื่อพิจารณาในภาพรวม มาตรฐานฮาลาลสามารถมองได้ว่าเป็น “ทุนทางสังคม” และ “ทุนทางสถาบัน” ที่ช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค และสังคม การมีระบบมาตรฐานที่ได้รับการยอมรับช่วยลดต้นทุนการตรวจสอบ ลดความไม่แน่นอนในตลาด และส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ

ในกรณีของประเทศไทย การพัฒนามาตรฐานฮาลาลให้มีความเข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล จะช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ และยกระดับบทบาทของประเทศในอุตสาหกรรมฮาลาลโลก มาตรฐานฮาลาลจึงไม่ใช่เพียงข้อกำหนดทางศาสนา แต่เป็นทรัพยากรเชิงสถาบันที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาประเทศในระยะยาว

3. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กลไกเชิงสถาบัน และพลวัตทางสังคมในการกำหนดและขับเคลื่อนมาตรฐานฮาลาลของประเทศไทย

3.1 มาตรฐานฮาลาลในฐานะสถาบันทางสังคม (Social Institution)

ในเชิงสังคมศาสตร์ มาตรฐานฮาลาลสามารถอธิบายได้ในฐานะ “สถาบันทางสังคม” ที่ทำหน้าที่กำหนดกฎเกณฑ์ พฤติกรรม และความคาดหวังร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบเศรษฐกิจฮาลาล สถาบันดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นจากกฎหมายของรัฐโดยตรง หากแต่เกิดจากการยอมรับทางสังคมต่ออำนาจเชิงศาสนาและความชอบธรรมขององค์กรอิสลาม

ในกรณีของประเทศไทย การที่มาตรฐานฮาลาลได้รับการยอมรับอย่างต่อเนื่อง สะท้อนว่าระบบฮาลาลได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมที่มีบทบาทกำกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค และสังคมโดยรวม มาตรฐานฮาลาลจึงไม่ได้เป็นเพียงข้อกำหนดเชิงเทคนิค แต่เป็นกลไกสร้างระเบียบ (social order) ที่เชื่อมโยงศาสนาเข้ากับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่

3.2 บทบาทขององค์กรศาสนาในการกำหนดสาระและขอบเขตของมาตรฐานฮาลาล

องค์กรศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยและคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด มีบทบาทสำคัญในการกำหนดสาระของมาตรฐานฮาลาล ทั้งในด้านการตีความบทบัญญัติทางศาสนาและการกำหนดขอบเขตของสิ่งที่ถือว่าเป็นฮาลาลหรือไม่ฮาลาล บทบาทดังกล่าวทำให้องค์กรศาสนาเป็น “ผู้ถือครองอำนาจเชิงบรรทัดฐาน” (normative authority) ของระบบมาตรฐาน

อย่างไรก็ตาม ในบริบทการผลิตเชิงอุตสาหกรรม องค์กรศาสนาจำเป็นต้องปรับบทบาทจากการตัดสินเชิงศีลธรรมแบบรายกรณี ไปสู่การกำหนดหลักเกณฑ์เชิงระบบที่สามารถใช้ได้กับกระบวนการผลิตที่ซับซ้อน การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวสะท้อนความพยายามขององค์กรศาสนาในการธำรงความศักดิ์สิทธิ์ของหลักศาสนา ควบคู่ไปกับการตอบสนองต่อความต้องการของระบบเศรษฐกิจและตลาดโลก

3.3 ภาครัฐกับการสนับสนุนโครงสร้างมาตรฐานฮาลาล

แม้ภาครัฐจะไม่ได้เป็นผู้กำหนดหลักการฮาลาลโดยตรง แต่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานของระบบมาตรฐานฮาลาล ผ่านนโยบาย การจัดสรรงบประมาณ และการบูรณาการฮาลาลเข้ากับยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ บทบาทดังกล่าวช่วยให้มาตรฐานฮาลาลสามารถดำเนินไปได้อย่างมีเสถียรภาพและขยายผลในระดับอุตสาหกรรม

ในเชิงสังคมศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับองค์กรศาสนาในระบบฮาลาลของไทยสะท้อนรูปแบบการกำกับดูแลแบบไม่รวมศูนย์ (decentralized governance) ซึ่งรัฐทำหน้าที่สนับสนุนและอำนวยความสะดวกมากกว่าการควบคุมโดยตรง รูปแบบดังกล่าวช่วยรักษาความชอบธรรมทางศาสนา ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้มาตรฐานฮาลาลถูกใช้เป็นเครื่องมือเชิงนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจ

3.4 ผู้ประกอบการกับการแปลงมาตรฐานฮาลาลสู่การปฏิบัติจริง

ผู้ประกอบการเป็นกลุ่มที่ทำให้มาตรฐานฮาลาลเกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติ เนื่องจากเป็นผู้รับผิดชอบในการนำข้อกำหนดของมาตรฐานไปใช้ในกระบวนการผลิต การจัดการวัตถุดิบ และการควบคุมคุณภาพ ในบริบทของประเทศไทย ผู้ประกอบการฮาลาลมีความหลากหลายทั้งด้านขนาด ประสบการณ์ และทรัพยากร ส่งผลให้ความสามารถในการปฏิบัติตามมาตรฐานแตกต่างกัน

มาตรฐานฮาลาลที่มีรายละเอียดซับซ้อนอาจเป็นอุปสรรคต่อผู้ประกอบการรายย่อย หากขาดการสนับสนุนด้านความรู้และทรัพยากร อย่างไรก็ตาม สำหรับผู้ประกอบการที่สามารถปรับตัวได้ มาตรฐานฮาลาลกลับกลายเป็นเครื่องมือสร้างมูลค่าเพิ่มและความแตกต่างทางการแข่งขัน มิติของผู้ประกอบการจึงสะท้อนว่ามาตรฐานฮาลาลมีทั้งบทบาทเชิงควบคุมและบทบาทเชิงส่งเสริมในเวลาเดียวกัน

3.5 ผู้บริโภคกับการให้ความหมายต่อมาตรฐานฮาลาล

ผู้บริโภคมีบทบาทสำคัญในการให้ความหมายและคุณค่ากับมาตรฐานฮาลาล ผ่านการตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าและบริการ การรับรู้ของผู้บริโภคต่อเครื่องหมายฮาลาลไม่ได้จำกัดอยู่เพียงความถูกต้องทางศาสนา แต่ยังรวมถึงคุณภาพ ความปลอดภัย และความน่าเชื่อถือของผู้ผลิต

ในบริบทสังคมร่วมสมัย ผู้บริโภคที่ไม่ใช่มุสลิมก็เริ่มให้ความสำคัญกับสินค้าและบริการฮาลาลมากขึ้น เนื่องจากมองว่ามาตรฐานฮาลาลเป็นตัวชี้วัดด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค แนวโน้มดังกล่าวช่วยขยายขอบเขตความหมายของมาตรฐานฮาลาลจากกรอบศาสนาไปสู่กรอบคุณภาพสากล

3.6 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับความเข้มแข็งของมาตรฐานฮาลาล

ความเข้มแข็งของมาตรฐานฮาลาลขึ้นอยู่กับปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด หากองค์กรศาสนาขาดการสนับสนุนเชิงนโยบายจากรัฐ หรือผู้ประกอบการขาดความเข้าใจในข้อกำหนดของมาตรฐาน ระบบฮาลาลอาจสูญเสียความน่าเชื่อถือ ในทางกลับกัน การทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ จะช่วยให้มาตรฐานฮาลาลสามารถพัฒนาอย่างต่อเนื่องและตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของบริบทเศรษฐกิจและสังคม

ในมุมมองเชิงสถาบัน มาตรฐานฮาลาลของประเทศไทยจึงเป็นผลลัพธ์ของการต่อรอง ปรับตัว และสร้างฉันทามติระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย ซึ่งสะท้อนความซับซ้อนของมาตรฐานในสังคมพหุวัฒนธรรม

3.7 นโยบายสังคมศาสตร์ของการพัฒนามาตรฐานฮาลาล

การพัฒนามาตรฐานฮาลาลของประเทศไทยสะท้อนบทเรียนสำคัญด้านการจัดการความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรมผ่านระบบมาตรฐาน มาตรฐานฮาลาลทำหน้าที่เป็นพื้นที่กลางที่ทำให้ศาสนา เศรษฐกิจ และรัฐสามารถทำงานร่วมกันได้โดยไม่ลดทอนอัตลักษณ์ของแต่ละฝ่าย

นโยบายสังคมศาสตร์ของมาตรฐานฮาลาลจึงอยู่ที่การแสดงให้เห็นว่าศาสนาไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ หากแต่สามารถถูกแปลงเป็นทรัพยากรเชิงสถาบันที่สร้างคุณค่าและความยั่งยืนให้กับสังคมได้

3.8 ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการกำหนดมาตรฐานฮาลาล

กระบวนการกำหนดและบังคับใช้มาตรฐานฮาลาลสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเฉพาะอำนาจเชิงศาสนา อำนาจเชิงนโยบาย และอำนาจเชิงเศรษฐกิจ การรักษาสมดุลระหว่างอำนาจเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบมาตรฐานฮาลาลสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในบริบทของประเทศไทย ความร่วมมือระหว่างองค์กรศาสนาและภาครัฐช่วยลดความขัดแย้งและเสริมสร้างความชอบธรรมของมาตรฐาน อย่างไรก็ตาม หากขาดกลไกการมีส่วนร่วมจากผู้ประกอบการและผู้บริโภค อาจส่งผลให้มาตรฐานไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในทางปฏิบัติ

3.9 พลวัตของมาตรฐานฮาลาลในสังคมพหุวัฒนธรรม

การพัฒนามาตรฐานฮาลาลในสังคมที่มีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น ประเทศไทย จำเป็นต้องคำนึงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการสร้างความเข้าใจร่วมกัน มาตรฐานฮาลาลจึงต้องทำหน้าที่มากกว่าการกำกับผลิตภัณฑ์ แต่ยังคงเป็นเครื่องมือสร้างความไว้วางใจระหว่างกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ

พลวัตดังกล่าวสะท้อนว่ามาตรฐานฮาลาลไม่ได้จำกัดอยู่ในกรอบของศาสนาอิสลามเท่านั้น แต่มีบทบาทในระดับสังคมโดยรวม ในฐานะกลไกที่ช่วยจัดการความแตกต่างและสร้างพื้นที่ร่วมทางเศรษฐกิจ

สรุป

บทความนี้มุ่งอธิบายพัฒนาการของมาตรฐานฮาลาลของประเทศไทยในฐานะกระบวนการทางสังคมและเชิงสถาบัน ที่เชื่อมโยงมิติทางศาสนา เศรษฐกิจ และการกำกับดูแลเข้าด้วยกัน โดยเริ่มจากการวิเคราะห์บริบทความเป็นมาและประเด็นปัญหาของการพัฒนามาตรฐานฮาลาลไทย ซึ่งมีจุดเริ่มต้นจากการกำกับดูแลโดยผู้นำศาสนาอิสลามในระดับชุมชน ก่อนจะพัฒนาไปสู่ระบบการรับรองเชิงสถาบันที่มีโครงสร้างและกรอบกฎหมายรองรับอย่างชัดเจน ภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติการบริหารองค์การศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540

แม้ระบบมาตรฐานฮาลาลไทยจะมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้บริโภคและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ในทางปฏิบัติยังเผชิญข้อจำกัดด้านทรัพยากร บุคลากร กระบวนการ และความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงระบบการรับรอง โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อยและวิสาหกิจชุมชน ซึ่งสะท้อนความท้าทายของการแปลงมาตรฐานเชิงนโยบายไปสู่การปฏิบัติจริง

ในเชิงแนวคิดบทความชี้ให้เห็นว่าการพัฒนามาตรฐานฮาลาลอยู่บนหลักการบูรณาการระหว่างหลักศาสนาอิสลามและวิทยาศาสตร์ ภายใต้แนวคิด “ศาสนารับรอง วิทยาศาสตร์รองรับ” ซึ่งช่วยเพิ่มความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และสอดคล้องกับระบบการผลิตและการค้าในยุคโลกาภิวัตน์ ควบคู่กับการนำแนวคิดการบริหารจัดการอย่างยั่งยืน เทคโนโลยีดิจิทัล และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มาใช้เป็นกลไกสำคัญ

นอกจากนี้ บทความยังเสนอกรอบการมองมาตรฐานฮาลาลในฐานะ “ระบบการกำกับดูแล” และ “สถาบันทางสังคม” ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายภาคส่วน ได้แก่ องค์การศาสนา ภาครัฐ ผู้ประกอบการ และผู้บริโภค โดยเป็นรูปแบบการกำกับดูแลแบบพหุภาคีที่องค์กรศาสนาทำหน้าที่กำหนดบรรทัดฐานเชิงศาสนา ขณะที่รัฐและตลาดมีบทบาทสนับสนุนเชิงโครงสร้างและเชิงนโยบาย

ในมิติระหว่างประเทศ มาตรฐานฮาลาลถูกวิเคราะห์ในฐานะเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ด้านการค้าและการแข่งขัน ซึ่งต้องอาศัยการเชื่อมโยงกับมาตรฐานคุณภาพสากล เช่น GMP, HACCP และ ISO รวมถึงความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อสร้างการยอมรับในระดับสากล บทความจึงสะท้อนให้เห็นว่ามาตรฐานฮาลาลมิได้เป็นเพียงข้อกำหนดทางศาสนา หากแต่เป็นทรัพยากรเชิงสถาบันที่สามารถสร้างคุณค่า ความเชื่อมั่น และความยั่งยืนให้กับเศรษฐกิจและสังคมไทยในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวិวัฒนาการการพัฒนามาตรฐานฮาลาลและกระบวนการรับรองผลิตภัณฑ์ฮาลาลของประเทศไทย ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในเชิงนโยบาย เชิงองค์กร และเชิงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตลอดจนข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อยอดในอนาคต ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา (เพื่อนำไปใช้ประโยชน์)

1.1 ต่อหน่วยงานกำกับดูแลด้านฮาลาลและองค์กรศาสนาอิสลาม

หน่วยงานที่ทำหน้าที่กำกับดูแลและรับรองมาตรฐานฮาลาล เช่น คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบมาตรฐานฮาลาลให้มีความเป็นเอกภาพและสอดคล้องกันในทุกระดับพื้นที่ โดยเฉพาะการกำหนดแนวปฏิบัติที่ชัดเจนและเป็นมาตรฐานเดียวกัน ลดความคลาดเคลื่อนในการตีความหลักศาสนาและการปฏิบัติงานของผู้ตรวจรับรองในแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรด้านฮาลาลอย่างต่อเนื่อง ทั้งในมิติความรู้ทางศาสนา วิทยาศาสตร์อาหาร และการบริหารจัดการ เพื่อให้กระบวนการรับรองมีความน่าเชื่อถือ โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับในระดับสากล

1.2 ต่อหน่วยงานภาครัฐและผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมฮาลาล

ภาครัฐควรให้ความสำคัญกับการบูรณาการนโยบายด้านฮาลาลเข้ากับยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของประเทศ โดยมองมาตรฐานฮาลาลในฐานะกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการ มิใช่เพียงข้อกำหนดทางศาสนาเท่านั้น การส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารจัดการระบบรับรอง เช่น ระบบฐานข้อมูลกลางและการตรวจสอบย้อนกลับ จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ ความโปร่งใส และความน่าเชื่อถือของระบบมาตรฐานฮาลาล และพัฒนาระบบการจัดการภายในองค์กรให้สอดคล้องกับมาตรฐานฮาลาลอย่างยั่งยืน เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันในตลาดฮาลาลทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป เพื่อให้เกิดการต่อยอดองค์ความรู้จากบทความนี้ การศึกษาครั้งต่อไปควรพิจารณาประเด็นที่เกี่ยวข้องและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ดังนี้

2.1 การศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระบบมาตรฐานฮาลาลในระดับนานาชาติ

ควรมีการศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างระบบมาตรฐานและกระบวนการรับรองฮาลาลของประเทศไทยกับประเทศที่เป็นผู้นำด้านอุตสาหกรรมฮาลาล เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย หรือประเทศในตะวันออกกลาง เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างด้านโครงสร้างสถาบัน กลไกการกำกับดูแล และบทบาทของรัฐ ซึ่งจะช่วยให้สามารถนำแนวปฏิบัติที่เหมาะสมมาปรับใช้กับบริบทของประเทศไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 การศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีและนวัตกรรมต่อการพัฒนามาตรฐานฮาลาล

ควรมีการศึกษาถึงบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมใหม่ ๆ ต่อการพัฒนามาตรฐานฮาลาล เช่น ระบบตรวจสอบย้อนกลับตลอดห่วงโซ่อุปทาน การใช้ฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ หรือแพลตฟอร์มออนไลน์ในการรับรองและติดตามผล เพื่อประเมินศักยภาพของเทคโนโลยีดังกล่าวในการเพิ่มประสิทธิภาพ ความโปร่งใส และความเชื่อมั่นของระบบฮาลาลในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- Chapakiya, C., Saengmanee, S., & Ahmad, R. (2020). Halal standard development and institutional roles in Thailand. *Journal of Islamic Studies and Social Sciences*, 11(2), 45–62.
- Dangkhaw, S., & Langprasert, P. (2023). Halal standards and consumer trust in Thailand's food industry. *Asian Journal of Social Science and Humanities*, 15(1), 89–104.
- Department of Tourism. (2012). Halal food service standards for tourism. Ministry of Tourism and Sports, Thailand.
- Kamonnarakit, S. (2017). แนวทางการพัฒนาร้านอาหารฮาลาลในประเทศไทย. ใน *แนวทางการพัฒนาอาหารไทยสู่อาหารฮาลาล* (หน้า 20–22).
- Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing management* (15th ed.). Pearson Education.
- National Bureau of Agricultural Commodity and Food Standards. (2014). Food safety and quality standards related to halal food. Ministry of Agriculture and Cooperatives, Thailand.
- Priyakorn, S. (2017). Halal certification and the development of Thailand's halal industry. *Journal of Islamic Economics and Business Research*, 9(1), 1–18.
- Puangniyom, P., Chanchai, C., & Kulsuwan, P. (2017). การพัฒนามาตรฐานการจัดการอาหารฮาลาลในสถานประกอบการขนาดเล็ก. *วารสารวิชาการด้านอาหารและการท่องเที่ยว*, 9(2), 45–60.
- Rugmai, N., Langprasert, P., & Dangkhaw, S. (2019). Digital traceability and halal supply chain management in Thailand. *Dusit Thani College Journal*, 13(3), 120–130.
- Rugmai, T., Chanchai, C., & Kulsuwan, P. (2019). Sustainable management of halal standards in Thailand. *International Journal of Business and Society*, 20(3), 1123–1138.
- The Halal Standard Institute of Thailand. (2014). Halal standards and certification system of Thailand.
- สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. (2566). รายงานสถานการณ์และทิศทางการรับรองฮาลาลของประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย.
- รัฐสภา. (2566). การพัฒนาอุตสาหกรรมฮาลาลและการจัดตั้งกลไกเชิงนโยบายของประเทศไทย. สำนักวิชาการรัฐสภา.
- สถาบันอาหาร. (2566). บทบาทศูนย์อุตสาหกรรมฮาลาลกับการพัฒนาเศรษฐกิจฮาลาลไทย.